

Risto Nurmela

Viktor Franklin juutalaisuuden merkitys logoterapialle

Logoterapia ei ole perustajansa Viktor Franklin mukaan uskontoa, ja hänen mielestään sitä voivat harjoittaa yhtä hyvin ateistit kuin uskovat ihmisetkin. Logoterapian yhteydet Franklin omaan uskuntoon, juutalaisuuteen, ovat kuitenkin monin paikoin selkeästi nähtävissä.

Viktor Frankl, joka eli vuodesta 1905 vuoteen 1997, tunnetaan psykologian piirissä ns. kolmannen wieniläisen koulukunnan perustajana. Ensimmäinen, psykoanalyysi, liitetään Sigmund Freudiin ja toinen, individuaalipsykologia, Alfred Adleriin. Kaikki kolme miestä olivat juutalaisia; Adler tosin oli kääntynyt kristinuskoon. Freud vastusti kaikkea uskontoa, mutta piti vahvasti kiinni juutalaisuudestaan. Franklin koulukunta harjoittaa logoterapiaa, jolle on keskeistä se, että kunkin on tunnistettava elämänsä tarkoitus. Franklin tärkeimpiä kirjoja ovat *Ärztliche Seelsorge* vuodelta 1946, (suomennettu nimellä Olemisen tarkoitus), *Der unbewusste Gott* (1948, suom. Tunnistamaton Jumala) sekä keskitysleiriä kuvaava *Ein Psychologe erlebt das Konzentrationslager* (1946, suom. Ihmissyyden rajalla).

Nuoruuden Wienistä keskitysleireihin

Viktor Frankl kasvoi täysin juutalaisessa perheessä. Hänen molemmat vanhempansa olivat tsekinjuutalaisia. Tuohon aikaan Itävalta-Unkarin juutalaiset muuttivat sankoin joukoin maan pääkaupunkiin Wieniin. Ennen 1800-luvun puoliväliä he eivät saaneet vapaasti asettua sinne asumaan, mutta sitten kaikki rajoitukset kumottiin. Kun Wienissä asui 1800-luvun puolivälissä vain jokunen tuhat juutalaista, heitä oli vuonna 1910 175.000. Franklit asuivat Bezirk 2:ssa eli Leopoldstadtissa, jonka asukkaista 33,95 prosenttia eli 56.779 henkeä oli juutalaisia. Franklin opintoaikana 34,84 prosenttia Wienin yliopiston lääketieteen opiskelijoista oli juutalaisia, ja hänen valmistuessaan vuonna 1930 tasan puolet Wienin lääkäreistä oli niin ikään juutalaisia.

Franklin vanhemmat ottivat juutalaisen uskonsa todella vakavasti. He söivät kosher-ruokaa, paastosivat jom kippurina ja rukoilivat päivittäin. Viktor Franklin isä Gabriel olisi poikansa mukaan hyvin voinut olla yksi sen ajan liberaalin juutalaisuuden johtajista. Hän oli viittä vaille valmis lääkäri, mutta häneltä evättiin ratkaiseva apuraha,

joten hän ei koskaan valmistunut. Syynä apurahan eväämiseen on hyvin voinut olla se, että hän oli juutalainen. Viktor ei lapsena käynyt toorakoulussa, mutta isä opetti hänelle juutalaisia rukouksia hepreaksi.

Vuoteen 1942 asti Frankl siis eli juutalaisena vahvasti juutalaisessa miljöössä. Vuonna 1938 natsi-Saksa miehitti Itävallan, mikä johti siihen, että Franklin juutalaisuus korostui entisestään. Nyt hän oli juutalainen, tahtoi hän sitä tai ei. Hänen oli käytettävä keltaista Daavidin tähteä, hän ei enää saanut kutsua itseään lääkäriksi, ja hän sai ottaa vastaan ainoastaan juutalaisia potilaita *Judenbehandlerina*. Frankl siirtyi työskentelemään juutalaisessa Rotschild-sairaalassa.

Suurin osa Wienin juutalaisista jätti kaupungin natsien tultua valtaan. Frankl anoi viisumia Yhdysvaltoihin ja sai sen lopulta vuonna 1941. Silloin hän kuitenkin joutui vaikean valinnan eteen: juutalaisia kuljetettiin jo keskitysleireihin, mutta Frankl, hänen vaimonsa ja vanhempansa säästettiin tästä – toistaiseksi – koska hän työskenteli Rotschild-sairaalassa. Hän tiesi, että vanhemmat joutuisivat keskitysleiriin heti hänen lähdettyään. Franklin pohdiskellessa asiaa hänen isänsä näytti hänelle marmorinpalasta, jonka hän oli löytänyt Leopoldstadtin poltetun synagogan raunioilta. Se oli palanen lakitauluja, ja siinä oli heprean kielen *kaf*-kirjain eli K. Vain yksi kymmenestä käskystä alkaa sillä kirjaimella: kunnioita isääsi ja äitiäsi. (Näin on muuten myös suomeksi.) Tämä oli Franklille hänen toivomansa taivaasta tullut merkki, joka kertoi miten hänen oli meneteltävä. Hän jätti viisumin käyttämättä ja jäi vanhempiensa luokse Wieneriin, niin kohtalokas kuin tämä päätös olikin.

Syyskuussa 1942 koko perhe lopulta karkotettiin Theresienstadtin keskitysleiriin. Siellä jo yli 80-vuotias Gabriel Frankl kuoli aliravitsemusta seuranneeseen keuhkokuumeeseen. Lokakuussa 1944 muille tuli lähtö Auschwitziin, missä äiti Elsa Frankl joutui suoraan kaasukammioon. Vain muutaman päivän jälkeen Viktor toimitettiin edelleen Baijerissa sijaitsevaan Dachau keskitysleiriin, missä hän oli henkiin jääneiden joukossa yhdysvaltalaisen sotilaiden vapauttaessa leirin huhtikuussa 1945. Hänen vaimonsa päätyi Bergen-Belseniin, missä hän menehtyi 25-vuotiaana leirin vapauttamisen jälkeen. Keskitysleireillä Franklin ympäristö oli lapsuuden ja nuoruuden Wienerin juutalaisempi kahdessa suhteessa. Ensinnäkin leirien vangeista suurin osa oli juutalaisia, ja toiseksi keskitysleiri on nykypäivänä hyvin keskeinen osa juutalaisten historiaa. Harva asia yhdistää juutalaisia samalla tavalla kuin tietoisuus holokaustista. Keskitysleireiltä eloonjääneet ovat juutalaisten piirissä kunnioitettuja todistajia.

Lokakuussa 1944 Theresienstadtissa oltiin jo täysin tietoisia siitä, millainen paikka Auschwitz oli. Se oli kaasukammioiden, polttouunien ja joukkomurhan yhteiskäsite. Frankl kertoo, että kun junan karjavaunujen matkustajille kävi ilmi, että he olivat tulleet Auschwitziin, niin, tästä hän oli varma, jokaisen sydän pysähtyi. Vielä Wienissä ollessaan hän oli kirjoittanut Olemisen tarkoitus -kirjansa käsikirjoituksen ajatellen, että hän jättäisi jälkeensä jotain pysyvää. Hän oli ommellut käsikirjoituksen takkinsa vuoriin. Mutta Auschwitzissa hänen moitteeton pukunsa otettiin pois, ja näin hän menetti käsikirjoituksen. Hän sai tilalle aiemmin kaasutetun vangin rähjäiset vaatteet. Takin taskussa oli juutalaisen rukouskirjan sivu, jossa oli Shema Israel, juutalaisten uskontunnustus: ”Kuule Israel: Herra, meidän Jumalamme, on yksi...” Tästä paperilappusesta tuli

Franklille yhtä kallis aarre kuin menetetty käsikirjoitus. Hän säästi sen koko leiriajan, ja se on tänään tallessa hänen kotonaan Wienissä.

Suhteestaan uskontoon Frankl kertoo, että hän kävi murrosiässä läpi ateistisen vaiheen. Juutalaisten parissa on holokaustista lähtien käyty keskustelua siitä, onko Jumalaan uskomisen enää mahdollista. Frankl korosti, että monet oppivat nimenomaan keskitysleirissä uskomaan Jumalaan. Hänen oma suhtautumisensa uskontoon oli jo ennen keskitysleiriä myönteinen. Se käy ilmi edellä mainitusta käsikirjoituksesta, josta hänen ystävänsä Paul Polak onnistui säästämään kopion. On kuitenkin erittäin todennäköistä, että Frankl luki itsensä niihin, jotka oppivat keskitysleirissä uskomaan Jumalaan. Hän puhuu nimittäin silloin tällöin itsestään salaperäisellä tavalla kolmannessa persoonassa. Joka tapauksessa on selvää, että hän keskitysleiriajasta lähtien oli uskova juutalainen. Hänen leskensä sanoi minulle Viktorin olleen uskonnollisin ihminen, jonka hän koskaan oli tavannut. Frankl luki kuolemaansa saakka joka aamu juutalaisen aamurukouksen *tefillin* rukousnauhat päällään. Hän ei milloinkaan, yhtenäkkään aamuna, jättänyt aamurukousta väliin.

Frankl oli siis syvästi uskonnollinen. Samalla täytyy kuitenkin tähdentää yhtä piirrettä hänen suhteessaan uskontoon: uskonto on yksityisasia. Franz Kreuzerin haastattelussa vuonna 1979 hän sanoi, että mikäli hän saisi määrätä, kolme asia ei saisi valokuvata tai filmata: rakastelemista, rukoilemista, kuolemista. Ne ovat nimittäin ihmisen intiimeimmän yksinäisyyden reservaatteja. Hän ei periaatteessa koskaan näyttäytynyt edes perheenjäsenilleen rukousnauhat päällään.

Elämän tarkoitus

Mutta mitä tämä merkitsi logoterapialle eli Franklin harjoittamalle psykoterapialle? Psykoterapeuttihan voi pitää henkilökohtaisen uskonsa ja ammatilliset mielipiteensä erillään mielenterveyden kysymyksistä. Niinpä Frankl korosti, että logoterapeutti on lääkäri eikä pappi ja että hänen ei tule kilpailla papin kanssa. Hän korosti, että niin potilas kuin terapeuttikin voi olla uskova tai ateisti ilman, että se muodostaisi esteen hedelmälliselle terapialle. Toisaalta hän toteaa ongelmalliseksi sen, että aidosti ei-uskonnolliset ihmiset kääntyvät lääkärin puoleen janoten vastauksia niihin kysymyksiin, jotka heitä syvimmiltään koskettavat. Sanoisin siis, että Franklin vakuutus siitä, että logoterapia sopii sekä uskoville että ateisteille ei välttämättä ole uskottava. Kysymys on pikemminkin siitä, että hänen oli sanottava näin ollakseen poliittisesti korrekti. Mielestäni logoterapia on ajatusrakennelma, johon sisältyy jumaluuteen uskomista edellyttäviä elementtejä. Tai toisin ilmaisten: käsitteitä, jotka ylittävät empiirisen ja transkendentin, tämän- ja tuonpuoleisen rajan.

Logoterapian ydin, joka sisältyy jo sen nimeen, on tarkoitus – *Sinn, meaning*. Franklin mukaan mielenterveyden perusedellytys on se, että yksilö tuntee elämänsä tarkoituksen. Siis nimenomaan oman elämänsä tarkoituksen – ei vain elämän tarkoituksen yleisesti. Kunkin elämän tarkoitus on ainutlaatuinen ja ainutkertainen, *einzigartig und einmalig*. Kyse on juuri kunkin yksilön elämän henkilökohtaisesta tarkoituksesta. Ja tämä tarkoitus on ainutkertainen; elämäntilanteen muuttuessa myös tarkoitus voi muuttua. Jokaisen ihmisen elämällä on tarkoitus, ja sillä on se kaikissa mahdollisissa tilanteissa. Elämä ei

koskaan lakkaa olemasta mielekästä. Tätä Frankl tähdensi sillä auktoriteetilla, jonka keskitysleirin kokeminen hänelle antoi.

Yleinen väärinkäsitys on, että kukin itse uskoo olevan pääasia, että jokin on hänen elämänsä tarkoitus, täysin riippumatta siitä, mikä tämä jokin on. Tämän Frankl torjui jyrkästi. Ei ole kysymys siitä, että annetaan tai keksitään elämälle tarkoitus, vaan siitä, että löydetään se, tullaan siitä tietoisiksi, opitaan tuntemaan se. Jokaisen ihmisen elämällä on siis Franklin mukaan kullakin hetkellä tietty tarkoitus, mutta kaikki eivät tiedä elämänsä tarkoitusta.

Ajatus pitää sisällään kysymyksen, kuka tai mikä päättää, mikä on kenenkin elämän tarkoitus kullakin hetkellä. Voidaan tietenkin keskustella siitä, onko tämä joku tai jokin välttämättömättä Jumala tai jumalallinen, mutta eikö tämä ole saivartelua? Joka tapauksessa on varsin selvää, että Franklin ajattelussa tämä joku oli Jumala. Hän puhui myös tarkoitukseen liittyvästä ylitarkoituksesta, *Über-Sinn*. Ylitarkoitus on kaikkien ainutlaatuisten ja ainutkertaisten tarkoitusten yläpuolella. Sitä on mahdotonta ajatella; siksi on välttämätöntä uskoa se: "Den Übersinn zu denken, ist unmöglich; so ist es notwendig, ihn zu glauben." On Franklin mukaan täysin oikeutettua, että logoterapia ei käsittele vain halua tarkoitukseen, vaan myös halua perimmäiseen tarkoitukseen, ylitarkoitukseen. Uskonto (*der religiöse Glaube*) taas on perimmiltään uskoa ylitarkoitukseen, Frankl sanoo.

Kolmijakoinen ihmiskuva

Yksi Franklin keskeisistä korostuksista on henki. Ihminen on syvimmiltään henki, ja ihmisyyys alkaa vasta, kun tullaan henkiselle alueelle. Logoterapian ydin on juuri se, että se liikkuu hengen alueella. Franklin mukaan logoterapia eroaa tässä suhteessa psykoanalyysistä, joka pitäytyy ruumiilliseen, ja individuaalipsykologiasta, joka keskittyy sielulliseen. Joudumme tässä heti käännösongelman eteen. Saksan kielessä on erotettava toisistaan *geistig* ja *geistlich*. *Geistlich* tarkoittaa hengellistä, *ein Geistlicher* tarkoittaa pappia tai munkkia. Tätä sanaa Frankl ei käytä, vaan sanaa *geistig*, jota taas ei oikein vastaa suomen sana "henkinen".

Erottelun tausta on se, että Frankl jakaa ihmisen ruumiiseen, sieluun ja henkeen. Mikään näistä ei ole pahasta, mutta niiden välillä on asteero. Esimerkiksi rakkaudella on Franklin mukaan kaikki nämä asteet. Sen ruumiillinen taso on seksuaalinen tyydytys. Frankl ei suinkaan suhtautunut kielteisesti seksiin, mutta hän piti ihanteena suhdetta, joka on sekä ruumiillinen, sielullinen että henkinen. Sen vastakohta on siis suhde, jonka ainoa sisältö on seksi, yhdyntä. Ruumis, sielu ja henki ovat ihmisyyden asteita, tasoja tai ulottuvuuksia, ja näistä henkinen on jaloin; se tekee ihmisestä ihmisen.

Tässä kohden voi panna merkille mielenkiintoisen kehityksen Franklin ajattelussa: Nuorempana hän ei saksankielisissä kirjoissaan epäröinyt ottaa mukaan Jumalaa puhuessaan hengestä. Ihmishenki on persoonallinen ja jumalallinen henki vähintään persoonallinen. Ihmishenki, joka on alempi, sisältyy ja yhtyy jumalalliseen menettämättä silti mitään. Yhdysvalloissa julkaistuissa englanninkielisissä kirjoissaan hän aluksi käytti henkisestä sana *spiritual* huomauttaen, että hän käytti tätä sanaa täysin ilman uskonnollisia vivahteita. Juuri mainitsemani Jumalaan viittaaminen

puhuu kuitenkin hieman toista kieltä. Pitemmän päälle hän oli tyytymätön *spiritual*-sanaan ja siirtyi aluksi käyttämään kreikan *noûs*-sanasta johdettua sanaa *noölogical* tai *noological* ja lopulta (muistelmia lukuun ottamatta) viimeisessä kirjassaan *The Unheard Cry for Meaning* käyttämään termiä *human dimension*. Näin siis hengestä lopulta tuli – ihminen.

Franklin ihmiskuva oli siis trikotominen eli kolmijakoinen: ihminen koostuu ruumiista, sielusta ja hengestä. Tämä on itse asiassa varsin harvinainen jako. Kristillis-juutalaisessa ajattelussa hallitsee yleensä dikotomia, eli kaksijako: ihminen koostuu ruumiista ja sielusta. Tavallisesti ajatellaan, että ihmisellä on kuolematon sielu. Kirkon varsinainen oppi ei ehkä ole tämäkään, vaan pikemminkin se, että viimeisenä päivänä Jumala herättää ihmiset kuolleista, ja he nousevat kuolleista ruumiillisina olentoina. Juutalaisuus pitää vielä tiukemmin kiinni ylönousemuksen ruumiillisuudesta, vaikka 1800-luvun reformijuutalaisuus hylkäsikin sen korostaen vain, että ihmisen sielu on kuolematon.

Frankl ei puolestaan uskonut kuolemattomaan sieluun. Sekä ruumis että sielu ovat kuolevaisia, mutta henki on kuolematon. Henki ei myöskään voi sairastua; mielisairaana ihmisen sielu on sairas, mutta henki on aina terve. Lapsi perii vanhemmiltaan kromosominsa, mutta sitä mistä henki on peräisin, emme Franklin mukaan tiedä. Toisin sanoen henkeä ei peritä vanhemilta. Frankl kritisoikin Carl Gustaf Jungia siitä, että tämä piti uskontoa sielullis-ruumiillisena ilmiönä. Hänen omasta mielestään se kuuluu tietenkin hengen ulottuvuuteen. (Jung taas kielsi tämän kuitenkin Franklia mainitsematta.) Kaiken kaikkiaan siis henki, jonka huomioiminen ja etusijalle asettaminen on logoterapian tärkeimpiä kysymyksiä, on Franklilla käsite, joka selvästi ylittää tämän- ja tuonpuoleisen rajan.

Vastuullisuus ja omatunto

Tarkoituksen ja hengen jälkeen Franklin käsitteistä keskeisin on vastuullisuus. Se ei kuitenkaan ole ensisijassa moraalinen käsite, vaikka on tietenkin selvää että moraaliton ihminen ei elä vastuullisesti. Vastuullisuudessa on kysymys siitä, elääkö ihminen mielekästä elämää, eli siis täyttääkö hän kussakin elämänsä vaiheessa ja tilanteessa elämänsä tarkoituksen. Ja silloin ei ole kysymys vain vaatimuksista. Elämän tarkoituksen täyttämättä jättäminen on myös sitä, että ei elä täyttä elämää; että esimerkiksi tuijottaa sanomalehteen, kun voisi katsoa kaikkien aikojen auringonlaskua. Tai antaa rahan ratkaista; laiminlyö perheensä ja ihmissuhteensa, luopuu vapaa-ajasta ja tekee vain töitä haaliakseen kokoon enemmän rahaa unohtaen, että rahahan on sinänsä arvotonta.

Vastuullisuus pitää myös sisällään kysymyksen, mille tai kenelle ollaan vastuullisia. Frankl jättää kysymyksen avoimeksi ja tarjoaa vain joitakin vaihtoehtoja. 1930-luvulla hän mainitsi esimerkkeinä oman omatunnon tai Jumalan. Mutta jo Olemisen tarkoituksen vuonna 1941 valmistuneessa ensimmäisessä käsikirjoituksessa hän teki melko selväksi, että Jumalan edessä itsensä vastuullisiksi tuntevat ihmiset ovat ikään kuin paremmin selvillä elämän luonteesta.

Omatunnon Frankl pani muutenkin kiinteään yhteyteen Jumalan kanssa. Omatunnolla on äänensä, ja se puhuu meille. Sen puhe on aina vastausta. Ja uskova ihminen kokee puhutun lisäksi myös

puhujan, hän kuulee paremmin kuin ei-uskova. Kun uskova keskustelee omatuntonsa kanssa, Jumala on hänen keskustelukumppaninsa. Uskonnoton ihminen ei tunnista omatunnon transkendenttia luonnetta. Omatunto on Jumalan valtuutettu. Tässä yhteydessä täytyy kuitenkin korostaa, että Frankl nimenomaan tekee eron yliminän ja omatunnon välillä. Yliminä välittää perinteisiä tapoja ja normeja, joita vastaan omatunto tarpeen vaatiessa voi kääntyä. Se ei ole se moraalinen vartija, jona me olemme sitä tottuneet pitämään.

Omatunto on Franklin ajattelussa läheisessä yhteydessä myös tarkoitukseen, mielekkyyteen. Se erottaa mielekkään mielettömästä. Omatunto ei siis ensi sijassa kiellä tekemästä yhtä tai toista vaan kehottaa tekemään asioita, jotka kuuluvat kunkin elämän kunkinhetkiseen tarkoitukseen. Näin Frankl käsityksessään omatunnosta jälleen ylittää tämän- ja tuonpuoleisen rajan. Omatunto, joka ei tätä tee, on hänelle vain yliminä, joka voidaan tulkita sosiaalisesti ilmiöksi. Omatunto puhuu meille elämämme tarkoituksesta, joka, niin kuin jo totesin, on sekin luonteeltaan transkendentti.

Hengestä puhuessani mainitsin jo, että Frankl uskoi ihmishengen kuolemattomuuteen. Tätä hän perusteli sillä, että tilan ja ajan tuolla puolen oleva – siis henki – ei voi kuolla. Hän ei puhunut ruumiillisesta ylösnousemuksesta, mutta korosti kuitenkin sitä, että ihminen ei kuolemassa menetä yksilöllisyyttään. Sielunvaellusta hän piti mahdottomana. Toisaalta hän Franz Kreuzerin haastattelussa vuonna 1979 oli hyvin tarkka siitä, että tuonpuoleisesta on ylipäättään mahdotonta kuvitella mitään, koska siinä on kyse kokonaan toisenlaisesta olotilasta. Siitä ei voi puhua "ennen" ja "jälkeen" - termein, ja siksi ei voi myöskään puhua kuoleman*jälkeisestä* elämästä. Kreuzerin haastattelusta saan sen vaikutelman, että Frankl vanhoilla päivillään radikalisoitui ajatuksissaan tuonpuoleisesta. Hän korosti ennen kaikkea tuonpuoleisen täysin toisenlaista laatua, josta meidän on turha kuvitella voivamme tietää mitään.

Logoterapia ja juutalaisuus

Näemme siis, että Franklin ajattelu oli vahvasti uskonnon värittämää ja että hän kerran toisensa jälkeen ylitti tämän- ja tuonpuoleisen rajan – nimenomaan yhteyksissä, jotka liittyvät kiinteästi logoterapiaan. Ajatus elämän tarkoituksesta on hänellä selvästi metafyyssinen, ja kun hän sitoo logoterapian henkiseen, hän ajattelee ihmishenkeä, joka myös on hänelle metafyyssinen käsite. Vastuullisuudesta puhuessaan hän tekee melko selväksi sen, että se on parhaiten ymmärrettävissä vastuullisuudeksi Jumalan edessä ja että omatunto, joka punnitsee elämämme mielekkyyttä, on Jumalan ääni meissä. Mutta mikä tässä on juutalaista?

Metafyyssinen ajatus elämän tarkoituksesta sopii yhtä hyvin kristinuskoon kuin juutalaisuuteenkin, samoin hengen ja henkisen korostus. Voimme kuitenkin panna merkille, että juutalaisen ihmiskäsityksen mukaan ihmisellä on hyvä ja huono taipumus, *jetsertov* ja *jetserra'*. Rabbiinisen käsityksen mukaan huono taipumus kuuluu ihmisen maalliseen osaan, joka on hänelle yhteistä eläinten kanssa, kun taas hyvä taipumus kuuluu ihmisen jumalalliseen osaan. Tätä voimme verrata Franklin ajatukseen ihmisen kolmijaosta, jossa

henki on selvästi ruumiin ja sielun yläpuolella ja niistä eroten aina terve, kuolematon ja jumalallisen hengen kanssa yhteenkuuluva.

Kolmijakoinen ihmiskuva ei sinänsä kuulu kristinuskoon eikä juutalaisuuteen vaikka taipumusta siihen esiintyy kummankin uskonnon piirissä. Voidaan kuitenkin sanoa, että kabbalisiin ja chasidisiin kautta se on vahvemmin läsnä juutalaisuudessa. Mutta kun tulemme vastuullisuuteen, korostuvat jälleen ihmisen hyvä ja huono taipumus. Molemmat ovat juutalaisen käsityksen mukaan Jumalan luomia. Ihminen vastaa Jumalan edessä siitä, että hän seuraa hyvää taipumusta ja torjuu huonon. Kristillisessä teologiassahan kysymys ihmisen tahdonvapaudesta on varsin monimutkainen. Sitä paitsi ihminen kristillisen teologian mukaan on perisyntin turmelema, niin ettei hänessä luonnostaan ole muuta kuin taipumus pahaan.

Tähän liittyen on kiinnitettävä huomiota Franklin näkemykseen ihmisen vapaudesta. Ihmisellä ei hänen mukaansa *ole* vapautta, koska hän *on* vapaus. Joko ihmisen vapautta sanoa Jumalalle kyllä tai ei kunnioitetaan tai uskonto on harhaa, hän tähdensi. Kysymys ihmisen vapaudesta on yksi kristinuskon ja juutalaisuuden keskeisimpiä eroja. "Jumalan lain alla eläen ihminen on sielunsa kapteeni", Samuel S. Cohon kirjoittaa *Jewish Theology* -kirjassaan.

Franklin käsitys omatunnosta on, kuten sanoin, epätavallinen. Omatusinto ei ole mikään moraalivahti; se pikemmin kehottaa meitä elämään mielekkäästi kuin nuhtelee pahoista teoista. Tämän voi liittää siihen, että juutalaisuudessa omatusinto ei ole lainkaan keskeinen käsite. Yhdysvaltalainen rabbi ja psykoanalyytikko Levi Meier huomauttaa, että missään juutalaisessa tietosanakirjassa ei ole hakusanaa "omatunto". Siksi sanoisin, että kristillisessä perinteessä kasvatettu ihminen tuskin olisi puhunut omatunnosta Franklin tavoin niin itsestään selvästi kuin hän teki sivuuttaen moralistisen näkemyksen.

Hyvä, paha ja kärsimys

En ole tähän asti käsitellyt Franklin arvohierarkiaa: luovia arvoja, kokemisarvoja ja asennearvoja. Ne liittyvät olennaisesti elämän mielekkyyteen. Ihmisen tulee eläessään toteuttaa näitä arvoja. Ensinnäkin hänen tulee käyttää kykyjään, ja tässä suhteessa ei pidä luokitella ihmisiä. Suutari joka rakastaa työtään, täyttää luovia arvoja paremmin kuin professori, joka ei kykene arvostamaan työtään. Kokemusarvot taas ovat sitä, että ihminen nauttii elämässä nautittavista asioista. Asennearvot, jotka Frankl luokittelee korkeimmalle, ovat sitä, että ihminen suhtautuu oikein kohtaloon, jota ei voi muuttaa, esimerkiksi parantamattomaan sairauteen.

Luoviin arvoihin liittäisin taas opin taipumuksista. Juutalaisen käsityksen mukaan huono taipumus on lapsella syntymästä lähtien, kun taas hyvä taipumus alkaa vaikuttaa *bar mitsva* -iästä eli 13-vuotiaasta lähtien. *Bar mitsva* on juutalainen "konfirmaatio". Tuskin on kyse siitä, että *bar mitsvan* ansiosta hyvä taipumus tulisi nuoreen ihmiseen tai että lapsi olisi paha. Kutsun tietoisesti *jetsers ra'ta* huonoksi taipumukseksi, vaikka sitä yleensä nimitetään pahaksi. Siihen liitetään mm. sukupuoli-vietti, jota juutalaisuus ei missään tapauksessa pidä pahana. Selibaatti on juutalaisuudelle lähes täysin vierasta. Se, että hyvän taipumuksen katsotaan vaikuttavan vasta 13-vuotiaasta alkaen, kuvastaa näkemystä hyvyyden luovuudesta.

Kyse ei ole viattomuudesta, siitä, että *ei tee* pahaa, vaan siitä, että *tekee* hyvää. Se taas vaatii kypsyyttä. Kristilliselle teologialle on keskeistä syntien anteeksiantamus, siis se, että saadaan tehty tekemättömäksi. Franklin ajattelu korostaa sitä, mitä ihminen elämässään tekee ja varoittaa tekemättä jättämisestä, minkä selvästi voi liittää juutalaisuuteen. (Jos kuulostaa siltä, että hyökkään kristinuskoa vastaan, haluan korostaa, että viittaa kristilliseen teologiaan, en kristinuskoon sellaisenaan. Suurin osa Raamatustahan on kristinuskolle ja juutalaisuudelle yhteistä.)

Kokemuservoihin liittäisin jostakin lukemani rabbin lausahduksen: "Tuomiolla Jumala kysyy meiltä: 'Nautitko luomuksestani?' Ja Talmudin mukaan jokaisen tulee sanoa: 'Maailma luotiin minua varten.'" Asennearvoihin taas liittäisin juutalaisten historian. Se on koko ajanlaskumme ajan ollut kärsimyksen historiaa, ja kuitenkin juutalaisessa jumalanpalveluksessa toistetaan: "*baruk atta elohenu asher...*", "ole siunattu sinä, Jumalamme, joka..." Juutalaiset ovat vuosisatojen, vuosituhansien varrella oppineet kiittämään Jumalaansa kaikissa olosuhteissa. Toisaalta tilanne on holokaustin jälkeen muuttunut. Juutalaisten piirissä keskustellaan kiihkeästi siitä, voiko holokaustin jälkeen enää ollenkaan uskoa Jumalaan. Tässä suhteessa Frankl ei ole lainkaan ristiriidaton, ja hän on saanut rajua kritiikkiä ainakin Lawrence Langerin *Versions of Survival* -kirjassa vuodelta 1982.

Asennearvoissa on kysymys siitä, miten ihminen suhtautuu kärsimykseen. Kärsimys tarjoaa Franklin mukaan ihmiselle ainutkertaisen mahdollisuuden ainutlaatuisen suoritukseen. Jos kärsimys on mieletöntä, on myös elämä mieletöntä, ja jos elämä on mielekäästä, on myös kärsimys sitä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että kärsimys olisi välttämätöntä elämän mielekkyydelle. Vaikka Frankl useimmiten liitti kärsimyksen sairauteen, on ilmeistä, että keskitysleirikokemus oli tässä suhteessa paljolti hänen ajattelunsa taustalla. Silloin tällöin hän kiteytti näkemyksensä kärsimyksestä keskitysleirin pienenä poikana kokeneen kuvanveistäjä Yehuda Baconin sanoilla: "Elämän tarkoitus on, että sinusta itsestäsi tulee toinen, että muutut paremmaksi." Ajatus kärsimyksen arvosta on jo vanhastaan löydettävissä juutalaisuudesta. Tietenkin se esiintyy myös kristinuskossa Kristuksen kärsimyksenä, mutta juutalaisuudessa arvostetaan nimenomaan juutalaisten omaa kärsimystä. Toora, maa ja tuleva maailma on annettu Israelille kärsimyksen kautta, ja kärsimys on ansiokkaampaa kuin uhraaminen, sillä uhrin hankitaan rahalla; näin Talmudissa.

Franklin suhtautuminen itsemurhaan ja "armokuolemaan"

Yksi Franklin korostuksista oli hänen ehdottoman kielteinen suhtautumisensa itsemurhaan. Hän sanoi elämänsä loppupuolella, että jos yksikin hänen jonkun esitelmänsä kuulijoista päätti luopua itsemurhasuunnitelmistaan, esitelmä oli täyttänyt tarkoituksensa. Hän kiteytti itsemurhan kieltäväksi vastaukseksi kysymykseen elämän mielekkyydestä. Frankl työskenteli itsemurhakysymyksen parissa jo 1930-luvulla. Hän oli vuosina 1934–38 lääkärinä osastolla, jonka potilaat olivat itsemurhaa yrittäneitä naisia ja ehti käsitellä 12.000 potilasta. Tämä kausi päättyi natsien valtaantuloon, mikä puolestaan johti juutalaisten itsemurha-aaltoon. Päivittäin Rotschild-sairaalaan tuotiin kymmenen itsemurhaa yrittänyttä. Hän opetteli aivokirurgiaa

pelastaakseen lääkeitsemurhaa yrittäneet, olivatpa nämä miten lähellä kuolemaa tahansa. Itsemurha-aalto huipentui, kun Wienin juutalaisia ruvettiin karkottamaan keskitysleiriin. Monet niistä, jotka saivat määräyksen saapua kuljetukseen, valitsivat kuoleman. Franklin assistentti Martha Rappaport oli yksi heistä. Frankl pelasti hänet, mistä tämä ei häntä kiittänyt. Rappaport kuoli lopulta keskitysleirissä. Tämän Frankl kertoi itse; hän siis piti kuolemaa keskitysleirissä parempana kuin itsemurhaa.

Lopulta Frankl vielä keskitysleirissä organisoi toimintaa, joka tähtäsi vankien itsemurhien estämiseen. Ensimmäisenä iltana Auschwitzissa hän lupasi itselleen, ettei tekisi itsemurhaa. Koko leiriajan hän pystyi pitämään lupauksensa, mutta vapauduttuaan hän joutui vielä vaikeamman koettelemuksen eteen. Kun Frankl sai sodan jälkeen tietää, että hänen vaimonsa, äitinsä, veljensä ja kälynsä olivat kaikki kuolleet keskitysleireissä, hän oli itse hyvin lähellä itsemurhaa.

Toisaalta hän kuitenkin piti itsemurhaa keskitysleirissä normaalina reaktiona ja katsoi, että ihmisen vapauteen päättää olemisestaan kuului myös itsemurhan mahdollisuus. Olemisen tarkoituksen aikaisemmissa painoksissa hän kutsui itsemurhaa radikaaleimmaksi itsensä kyseenalaistamiseksi ja katsoi sen erottavan ihmisen olemisen kaikesta muusta olemisestä. Vuonna 1966, teoksen seitsemännessä painoksessa, hän kuitenkin poisti tämän ajatuksen. Itse asiassa hän saneli kohdan juuri aikana, jona oma itsemurha ei ollut hänelle vieras ajatus.

On ehkä kyseenalaista, pitäisikö lainkaan kysyä, miksi Frankl suhtautui kielteisesti itsemurhaan. Eikö se ole täysin luonnollista? On kuitenkin pantava merkille, kuinka usein hän kirjoissaan palaa tähän kysymykseen. Se voi tietenkin olla seurausta siitä, että hän neljän vuoden ajan työskenteli itsemurhapotilaiden kanssa. Vastakysymykseksi voi tosin esittää, mikä hänet sai hakeutumaan siihen työhön. Toinen merkillepantava asia on hänen ehdottoman torjuva asenteensa itsemurhaan, joka tuli ilmi holokaustin aikaisessa kärjistyneessä tilanteessa. Hänen suhtautumistaan selittää, että juutalaisuuden asenne itsemurhaan on selvästi kielteisempi kuin kristinuskon. Vaikkakaan itsemurhaa ei Talmudissa kielletä, sitä on Talmudin jälkeisenä aikana pidetty pahimpana mahdollisena syntinä, jopa murhaa pahempana. Sitä pidetään palkitsemista ja rangaistusta, tulevaa maailmaa ja Jumalan kaikkivaltiuutta koskevien oppien kieltämisenä.

Franklin natsiaikaisiin kokemuksiin kuului myös "armokuolema". Holokaustia valmisteltiin alkamalla tappaamalla kehitysvammaisia ja mielisairaita. Tätä perusteltiin käsitteellä *lebensunwertes Leben*, elämällä, joka ei ole elämisen arvoinen. Frankl teki voitavansa pelastaakseen "armokuolemaan" tuomittuja mielisairaita. Tämä on osaltaan varmasti vaikuttanut hänen vakaumukseensa siitä, että yhdenkään ihmisen elämä ei koskaan lakkaa olemasta elämisen arvoinen. Ja sellainen valtio, jonka rahat ovat niin vähissä, että sen on säästösyistä ruvettava ottamaan vammaisia kansalaisiaan hengiltä, on jo aikojen sitten ollut elinkelvoton, Frankl korosti.

Franklin näkemys kuolemanjälkeisestä elämästä, joka kai sinänsä on hänen henkilökohtainen ajatuksensa eikä kuulu logoterapiaan, oli, että se on ihmisen hengen jatkuvuutta. Henki, joka ei voi sairastua kuten ruumis ja sielu, ei myöskään voi kuolla. Tämä ajatus voidaan liittää reformijuutalaisuuteen, jonka vankkoja kannattajia Franklinin isä oli. Pittsburgh Platformissa vuodelta 1885, jossa kiteytettiin

reformijuutalaisuuden ajatukset, sanotaan: "vahvistamme sen juutalaisen opin, että ihmisen sielu on kuolematon" ja "torjumme ajatuksina, joilla ei ole juutalaisia juuria, uskon ruumiin ylösnousemukseen". Reformijuutalaisuus on myöhemmin kyllä muuttunut vähemmän radikaaliin suuntaan, mutta Franklin juutalaisuudelta saamat vahvat vaikutteet voidaan ajoittaa 1900-luvun alkuun.

Frankl oli tarkka siitä, että logoterapia ei ole uskontoa. Hän saattoi torjua haastattelijan, joka halusi keskustella uskonnosta hänen kanssaan, yksikertaisesti sanomalla: "Olen lääkäri." Samalla on kuitenkin muistettava, että juutalaisuus ei ole uskonto samalla tavalla kuin kristinusko; se on myös elämäntapa. Juutalaisuus ei sisällä vain uskonnollisia aatteita. Siksi logoterapian erottaminen uskonnosta ei sulje pois sen juutalaisuudesta saamia vaikutteita. Toisaalta, kuten jo huomautin, Franklin vakuutus siitä, että logoterapiaa voivat harjoittaa myös ateistit ja että nämä voivat käydä logoterapeutin luona, on mielestäni varsin paljon luvattu, ja toden totta Frankl itsekin koskettaa tätä ongelmaa. En usko, että voimme ymmärtää logoterapiaa tiedostamatta, kuinka syvästi uskonnollinen sen perustaja oli. Toisaalta hän oli taas äärimmäisen tarkka pitämään uskonsa yksityisasiana, koska hän piti sitä luonnostaan sellaisena.

Artikkelin kirjoittaja TT Risto Nurmela on Vanhan Testamentin eksegetiikan dosentti Åbo Akademiassa.

ENNEN JÄNYT
Historian tietosanommat